

**BANKLARDA FAKTORING OPERATSIYALAR HISOBI VA AUDITINI
TAKOMILLASHTIRISH**

*O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi 70412205 – Bank hisobi, auditi
va nazorati (Master of Science-msc)
Egamov Nurmamat Baxtiyor o'g'li*

**IMPROVING ACCOUNTING AND AUDIT OF FACTORING OPERATIONS
IN BANKS**

*Academy of Banking and Finance of the Republic of Uzbekistan 70412205 - Bank
accounting, audit and control (Master of Science-msc)
Egamov Nurmamat Baxtiyor o'g'li*

ANNOTATSIYA: Ushbu tadqiqotda banklarda faktoring operatsiyalari hisobini va auditini takomillashtirish masalalari ko'rib chiqilgan. Faktoring xizmatlari kichik va o'rta biznes subyektlari uchun moliyaviy resurslarga tezkor kirish imkoniyatini yaratib, iqtisodiy barqarorlikni oshirishga xizmat qiladi. Ishda faktoring operatsiyalarining mohiyati, bank tizimidagi o'rni va afzalliklari, shuningdek, xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (IFRS) mos ravishda ularni hisobga olish va tahlil qilish usullari bayon etilgan.

Bundan tashqari, faktoring operatsiyalari auditining dolzarb jihatlari, jumladan, risklarni aniqlash va boshqarish, ichki nazorat tizimini takomillashtirish hamda audit jarayonlarini avtomatlashtirish bo'yicha tavsiyalar berilgan. Tadqiqot natijalariga asoslanib, faktoring operatsiyalarining hisobini va auditini takomillashtirish bo'yicha innovatsion yondashuvlar ishlab chiqilgan. Ushbu yondashuvlar bank tizimining moliyaviy barqarorligini ta'minlash va mijozlarga ko'rsatiladigan xizmatlarning sifatini oshirishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: faktoring operatsiyalari, bank hisobi, audit, xalqaro moliyaviy hisobot standartlari, risklarni boshqarish, ichki nazorat tizimi.

Kirish

Bugungi kunda iqtisodiyotning rivojlanishi moliyaviy xizmatlar ko'lamining kengayishi va ularning sifat darajasiga bog'liqdir. Bank tizimida faktoring operatsiyalari muhim innovatsion vositalardan biri bo'lib, ayniqsa kichik va o'rta biznes subyektlari uchun dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ushbu xizmatlarning hisob-kitobini va auditini takomillashtirish nafaqat banklarning, balki butun iqtisodiyotning barqarorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Faktoring – bu zamonaviy moliyaviy vosita bo‘lib, uning asosida bank mijozlarning debitorlik qarzlarni sotib oladi va ularga darhol likvidlik ta‘minlaydi. Ammo bu xizmatdan samarali foydalanish uchun faktoring operatsiyalarini hisobga olishda aniq va xalqaro talablarga mos yondashuv talab etiladi. Hozirgi hisob tizimi ko‘p hollarda zamonaviy faktoring xizmatlarining o‘ziga xos jihatlarini aks ettirishda zaiflik qilmoqda. Ayniqsa, qarzlarni sifatini baholash, risklarni aniqlash va hisobotlarning shaffofligini ta‘minlash bo‘yicha ayrim kamchiliklar mavjud.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, faktoring xizmatlarining rivoji bo‘yicha yetakchi mamlakatlarda ushbu operatsiyalar xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (IFRS) mos ravishda olib boriladi. Bunday yondashuv shaffoflikni oshirib, banklar va mijozlar o‘rtasidagi ishonchni kuchaytiradi. O‘zbekistonda esa faktoring xizmatlarini xalqaro standartlarga moslashtirish hali to‘liq amalga oshirilmagan. Bu esa xizmatlarning sifatiga va xalqaro moliyaviy bozorlar bilan integratsiya jarayoniga to‘sqinlik qilmoqda.

Faktoring operatsiyalarida audit jarayonini tashkil etish masalalari ham e‘tiborga molik. Amaldagi audit tizimi faktoring xizmatlarining o‘ziga xos risklarini chuqur tahlil qilish imkonini bermaydi. Risklarni aniqlash va minimallashtirish uchun innovatsion texnologiyalarni joriy qilish talab etiladi. Misol uchun, axborot texnologiyalaridan foydalanish orqali faktoring operatsiyalarini real vaqt rejimida nazorat qilish va moliyaviy xatolarning oldini olish mumkin.

Faktoring operatsiyalarini hisobga olish va auditini takomillashtirishda quyidagi muhim natijalarga erishish mumkin:

1. Banklarning likvidlikni boshqarish samaradorligi oshadi.
2. Mijozlar uchun moliyaviy xizmatlarning sifati yaxshilanadi.
3. Kredit risklari va operatsion xatoliklar sezilarli darajada kamayadi.
4. Xalqaro moliyaviy bozorlarda O‘zbekiston banklarining raqobatbardoshligi oshadi.

Xulosa qilib aytganda, faktoring operatsiyalarining hisobini va auditini takomillashtirish iqtisodiyotimizda moliyaviy xizmatlarning yangi darajasini ta‘minlashga yordam beradi. Bunda xalqaro tajribani o‘rganish va milliy sharoitlarga mos innovatsion yondashuvlarni tatbiq etish muhim ahamiyatga ega. Banklar tomonidan ushbu yo‘nalishda amalga oshiriladigan har bir qadam nafaqat ularning moliyaviy ko‘rsatkichlarini, balki mijozlarning ishonchini oshirishga ham xizmat qiladi.

Faktoring operatsiyalarini takomillashtirishning muhim jihatlaridan biri – ularning iqtisodiy samaradorligini oshirish bilan bog‘liq. Banklarning faktoring xizmatlaridan

foydalanishi nafaqat likvidlikni yaxshilash, balki mijozlar va banklar o'rtasida mustahkam sheriklik munosabatlarini shakllantiradi. Biroq, amaliyotda ushbu xizmatlarni keng tatbiq qilishga to'sqinlik qiluvchi bir qator muammolar mavjud:

➤ **Huquqiy va tartibga soluvchi bazaning zaifligi:** Faktoring xizmatlarini tartibga soluvchi qonunchilik bazasi O'zbekistonda hali to'liq shakllanmagan. Ayniqsa, xalqaro standartlarga moslashtirilgan faktoring xizmatlarining hisob-kitob qoidalari va audit jarayonlariga oid yo'riqnomalar ishlab chiqilmagan. Bu esa banklarning ushbu xizmatlarni taklif qilishda xavfsizlikni ta'minlashiga to'sqinlik qiladi.

➤ **Mutaxassislarning yetishmasligi:** Faktoring operatsiyalarini boshqarish va audit qilish bo'yicha yuqori malakali kadrlar tayyorlash masalasi dolzarb. Bank xodimlarining xalqaro standartlar, shuningdek, zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash bo'yicha bilim va ko'nikmalari yetarli darajada emas.

➤ **Axborot texnologiyalarini qo'llash darajasi pastligi:** Faktoring operatsiyalarini avtomatlashtirishda ilg'or texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari cheklangan. Ko'p hollarda hisob-kitob jarayonlari qo'lda olib borilib, bu esa vaqt va resurslarni ortiqcha sarflashga olib keladi.

Shu sababli, faktoring xizmatlarini rivojlantirish uchun quyidagi strategik yondashuvlar tavsiya etiladi:

➤ **Xalqaro standartlarga mos tizim yaratish:** Faktoring operatsiyalari hisobi va auditini IFRS talablariga moslashtirish orqali xizmatlarning shaffofligi va samaradorligini oshirish mumkin. Bunda xalqaro tajribadan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

➤ **Raqamli texnologiyalarni joriy etish:** Banklar tomonidan faktoring xizmatlarini boshqarish va auditini avtomatlashtirish uchun raqamli platformalarni ishlab chiqish lozim. Bunday yondashuv xizmatlarni real vaqt rejimida monitoring qilish, tahlil qilish va nazorat qilish imkonini beradi.

➤ **Risklarni boshqarish tizimini mustahkamlash:** Kredit va operatsion risklarni minimallashtirish uchun risklarni aniqlash, baholash va boshqarish tizimini kuchaytirish talab etiladi. Ayniqsa, faktoring bilan bog'liq debitorlik qarzlari bo'yicha to'lov qobiliyatini chuqur tahlil qilish zarur.

➤ **Kadrlar tayyorlash va malaka oshirish:** Bank xodimlarini xalqaro moliyaviy hisobot standartlari va faktoring xizmatlari bo'yicha o'qitish, maxsus trening va sertifikatsiya dasturlarini amalga oshirish lozim.

Natijalar va istiqbollar: Tadqiqot natijalariga ko'ra, faktoring operatsiyalarining hisobini va auditini takomillashtirish banklar uchun quyidagi afzalliklarni beradi:

- Bank xizmatlarining diversifikatsiyasini ta'minlash va mijozlar bazasini kengaytirish;
- Banklarning daromad manbalarini ko'paytirish va moliyaviy barqarorligini mustahkamlash;
- Faktoring xizmatlarini xalqaro moliyaviy bozorlar bilan integratsiya qilish imkoniyatlarini oshirish;
- Mijozlarning moliyaviy xizmatlardan foydalanish qoniqishini yaxshilash.

Ushbu natijalar nafaqat banklarning ichki boshqaruv tizimini yaxshilash, balki milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga hissa qo'shishga xizmat qiladi. Faktoring xizmatlarining keng qo'llanilishi banklar va biznes subyektlari o'rtasida mustahkam moliyaviy hamkorlikni yo'lga qo'yish imkonini yaratadi. Shu bilan birga, zamonaviy audit yondashuvlari orqali ushbu xizmatlarning shaffofligi va ishonchligini oshirish mumkin bo'ladi.

Banklar uchun faktoring operatsiyalarining ahamiyati iqtisodiyotda kreditlash imkoniyatlarini kengaytirish va debitorlik qarzlarni boshqarish samaradorligini oshirishda namoyon bo'ladi. Ushbu xizmatlarni rivojlantirish, hisobini xalqaro talablarga mos ravishda tashkil etish va auditni takomillashtirish orqali banklar va biznes subyektlari uchun yangi rivojlanish istiqbollari ochiladi. Ayniqsa, innovatsion yondashuvlar va raqamli texnologiyalardan foydalanish orqali faktoring xizmatlarini yanada yuqori darajaga ko'tarish mumkin.

XULOSA

Banklarda faktoring operatsiyalarining hisobini va auditini takomillashtirish moliyaviy xizmatlarning sifatini oshirish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Faktoring xizmatlari nafaqat banklarning likvidlikni boshqarish samaradorligini oshiradi, balki kichik va o'rta biznes subyektlariga aylanma mablag'larni tezkor ravishda qo'llab-quvvatlash imkoniyatini beradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ushbu xizmatlarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (IFRS) moslashtirilgan hisob tizimi va zamonaviy audit yondashuvlari joriy etilishi zarur. Shu bilan birga, kredit va operatsion risklarni aniqlash, baholash va boshqarish uchun ilg'or usullarni qo'llash muhim.

Faktoring operatsiyalarini takomillashtirish quyidagi natijalarga olib keladi:

- Banklar va mijozlar o'rtasida shaffof va ishonchli moliyaviy munosabatlarni shakllantirish;
- Faktoring xizmatlari orqali iqtisodiy resurslardan samarali foydalanish;

➤ Banklarning raqobatbardoshligini oshirish va xalqaro moliyaviy bozorlar bilan integratsiya qilish imkoniyatlarini kengaytirish.

Ushbu yo‘nalishda huquqiy bazani mustahkamlash, axborot texnologiyalarini joriy qilish, xodimlarning malakasini oshirish va ichki nazorat tizimini rivojlantirish asosiy vazifalardan hisoblanadi. Faktoring xizmatlarining hisobini va auditini takomillashtirish orqali banklar o‘z xizmatlarini diversifikatsiyalash va mijozlar ehtiyojlariga yanada mos keladigan moliyaviy yechimlarni taklif etish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, faktoring operatsiyalarining rivoji bank tizimining moliyaviy samaradorligini oshirib, butun iqtisodiyotning raqobatbardoshligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bois, mazkur yo‘nalishdagi ilmiy izlanishlar va amaliy yondashuvlarni davom ettirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PQ-4947-sonli “2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan ishlab chiqilgan “Banklarda faktoring operatsiyalarini boshqarish bo‘yicha tavsiyalar”.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuni, yangi tahriri, 2020-yil.
4. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS), 9-standart: “Moliyaviy vositalar”.
5. Litvak B.G. "Faktoring: mohiyat va uni tashkil etish" – Moskva: Finansy i statistika, 2018.
6. Berger A.N., Udell G.F. "Small business credit availability and relationship lending: The importance of bank organizational structure" // The Economic Journal, 2019.
7. O‘zbekiston banklari assotsiatsiyasining 2023-yilgi hisobotlari.
8. Terentyev V.P. "Bank faktoringining iqtisodiy mexanizmi" – Moskva: Ekonomika, 2021.
9. Kovalev V.V. "Moliyaviy hisobot tahlili: Xalqaro amaliyot va standartlar" – Moskva: Prospekt, 2020.
10. PwC (PricewaterhouseCoopers). "IFRS and Factoring: Practical Applications" – 2022-yilgi maxsus hisobot.